



LATVIJAS VALSTS PREZIDENTS

## VALSTS PREZIDENTA PAZIŅOJUMS

Rīgā

2021. gada 25.martā

Nr. 5

### **Par individuālā taisnīguma nodrošināšanu nelikumīgi represēto personu rehabilitācijā, kā arī politiski represētas personas statusa un nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusa piešķiršanā**

Daru zināmu, ka, atsaucoties Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas aicinājumam, esmu sniedzis savu viedokli, kas varētu veicināt komisijas aizsākto darbu ar sarežģītajiem vēsturiskā taisnīguma atjaunošanas jautājumiem, kas saistīti ar okupācijas režīma nodarīto kaitējumu Latvijas iedzīvotājiem, un meklēt risinājumus, kas sekmētu šo cilvēku aizskartās cieņas atjaunošanu un pārciestā korektu juridisku novērtējumu, balstoties uz Latvijas Republikas Satversmē (turpmāk – Satversme) noteikto.

Turpinot Saeimas un Valsts prezidenta sekmīgo dialogu likumdošanas procesā, esmu izteicis savus apsvērumus labāka risinājuma atrašanai šiem sarežģītajiem vēsturiskā taisnīguma atjaunošanas jautājumiem, kurus Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija sākusi apspriest, lemjot par likumprojekta “Grozījumi likumā “Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju” (13. Saeimas likumprojekta reģ. Nr. 186/Lp13) turpmāko virzību un iespējamo saturu (*sk. 13. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 2021. gada 10. februāra sēdes protokolu Nr. 140 un attiecīgās sēdes audioierakstu*).

**A**

### **Par pienākumu atjaunot vēsturisko taisnīgumu**

**I**

Vēlos atgādināt, ka Satversmes ievada trešajā rindkopā konstatēts, ka Latvijas tauta nekad neatzina okupācijas režīmus, pretojās tiem un atguva

savu brīvību, atjaunojot neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata. Šajos Satversmes vārdos ir formulēta Latvijas valsts oficiālā nostāja pret okupācijas režīmiem, to īstenoto politiku un veiktajiem noziegumiem.

Satversme arī paredz pavisam konkrētus valsts un sabiedrības pienākumus vēsturiskā taisnīguma atjaunošanai. Atbilstoši Satversmes ievada trešajai rindkopai Latvijas tauta godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešu varu upurus, kā arī nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus.

Latvijas valsts un sabiedrības pienākumi vēsturiskā taisnīguma atjaunošanai, pārvarot okupācijas režīmu nodarītās sekas un atstāto mantojumu, ir daudzveidīgi un prasa pietiekami komplikētu noregulējumu.

## II

Vēlos uzsvērt, ka Latvijas valsts un sabiedrība kopīgiem spēkiem ir paveikusi daudz okupācijas režīmu īstenoto represiju pret Latvijas iedzīvotājiem novērtēšanā, izpētē un atgriešanās mūsu visu vēsturiskajā atmiņā. Arī likumdevējs teju uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas veltījis šiem jautājumiem īpašu vērību un pieņēmis vairākus likumus, kas skar vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu okupācijas režīmu represētajām personām.

Augstākā padome 1990. gada 3. augustā pieņēmusi likumu "Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju" un lēmumu "Par Latvijas Republikas likuma "Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju" spēkā stāšanās kārtību", kas joprojām ir spēkā esoši.

Turpinot vēsturiskā taisnīguma politiku, Augstākā padome 1992. gada 13. maijā pieņēma likumu "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu" un lēmumu "Par Latvijas Republikas likuma "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu" piemērošanu un spēkā stāšanās kārtību". Tas ir būtiski – ne tikai rehabilitēt okupācijas režīmu represētās personas, bet arī paredzēt tām speciālu valsts atbalstu, lai kaut nedaudz mazinātu okupācijas režīmu laikā pārciestā nelabvēlīgās sekas.

Attiecīgos Augstākās padomes normatīvos aktus par politiski represētās personas statusu ir aizvietojis 1995. gada 12. aprīļa likums "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem".

Latvijas vēstures un Satversmes kontekstā būtiski, ka Latvijas tauta ne vien cieta no okupācijas režīmiem, bet arī aktīvi pretojās tiem, lai atgūtu neatkarību. Okupācijas režīmu veiktās represijas pret nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem un to atbalstītājiem bija īpaši nežēlīgas. Tādēļ Latvijas valstij ir pienākums novērtēt nacionālās pretošanās kustības paveikto un sniegt atsevišķu atbalstu šīs kustības dalībniekiem.

Šim mērķim ir paredzēts 1996. gada 25. aprīļa likums "Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu".

## B

### Par vispārējo taisnīgumu likumā un individuālo taisnīgumu likuma piemērošanā

### III

Trīs iepriekš minētie likumdevēja pieņemtie noregulējumi – par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju, par politiski represētas personas statusu un par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu – kopumā risina vēsturiskā taisnīguma atjaunošanas jautājumus un nodrošina vispārējo taisnīgumu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2007. gada 28. februāra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01 14.2. punktu*).

Taču to visu piemērošanas praksē ir vērojama būtiska problēma, kuru ir apzinājusi arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija savās diskusijās (*sk. 13. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 2021. gada 10. februāra sēdes protokolu Nr. 140 un attiecīgās sēdes audioierakstu*). Šķietami esot ļoti detalizēti un precīzi, kā arī aptverot visus iespējamus gadījumus, par kuriem likumdevējs ir iedomājies un izteicies, šie likumi nepiešķir plašu novērtējuma un rīcības brīvību tā piemērotājiem. Tādā veidā var veidoties un arī veidojas situācijas, kad likums ir vispārēji taisnīgs, bet rada individuālu netaisnīgumu konkrētā gadījumā, izslēdzot iespēju tiesību piemērotājam rast taisnīgu risinājumu situācijai, par kuru likumdevējs nav izteicies (*par šo problēmu un tās risinājumiem plašāk sk.: Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība. Funkcijas likumā, piemērošana konkrētā gadījumā, kontrole augstākā iestādē un tiesā. Likums un Tiesības, 2003, Nr.6(46), Nr.7(47)*).

Vēlos uzsvērt, ka demokrātiskā tiesiskā valstī gan likumdevējam, gan tiesību piemērotājiem ir pienākums nodrošināt ne tikai vispārējo taisnīgumu, bet arī individuālo taisnīgumu konkrētos gadījumos (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 28. februāra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01 15. punktu*).

Jo īpaši būtiski tas ir vēsturiskā taisnīguma atjaunošanas gadījumos, kad formāls un likuma burtam atbilstošs lēmums var radīt jaunu netaisnības un vilšanās sajūtu cilvēkos, kuru pārciestu okupācijas režīmu laikā likumdevējam nav izdevies precīzi ietvert likuma normās. Jāņem vērā, ka abi okupācijas režīmi ir bijuši ārkārtīgi daudzveidīgi savā nežēlastībā un īstenotajās represijās, cilvēka cieņu un likteņus salaužot tik rafinētos veidos, ka abstrakti nemaz nav iespējams precīzi un izsmeļoši uzskaitīt visas okupācijas režīmu veiktās darbības, nevērtējot konkrētu cilvēku individuālos gadījumus, viņu ciešanas un salauztos likteņus.

Likuma jēga ir noteikt tipiskas situācijas, un tās vienādi (standartizēti) taisnīgi noregulēt. Tajā pašā laikā kompleksā situācijā likumam ir jānodrošina arī iespēja individuālā gadījuma taisnīgam risinājumam, kad

šādu netipisku gadījumu likumdevējs nav paredzējis (*plašāk sk.: Levits E. Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. Jurista Vārds, 2007. gada 27. marts, Nr. 13(466)*).

#### IV

Visu triju likumu piemērošanā vērojama viena un tā pati tendence – nodrošinot vispārēju taisnīgumu, likumu piemērošanā ir grūtības taisnīgi atrisināt netipiskus gadījumus, kas atrodas ārpus likumdevēja precīzi noteiktā, bet līdzīgi prasītu tikpat taisnīgu risinājumu.

Valsts prezidenta kanceleja un es personiski pietiekami regulāri saņemu personu iesniegumus, kuros tiek pausta rūgta vilšanās par politiski represētas personas vai nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusa nepiešķiršanu. Diemžēl šādi gadījumi ir pietiekami regulāri, un tas mudina aicināt meklēt risinājumu šai komplicētajai situācijai.

Augstākās tiesas Senāta prakse likumu piemērošanā skaidri apliecina, ka likumu piemērošanas ceļā attiecīgie taisnīgie risinājumi netiks meklēti, to uzskatot par likumdevēja kompetencē esošu jautājumu.

Likuma “Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” piemērošanā Senāts uzsvēris, ka ar politiski represētās personas statusa piešķiršanu valsts ir izvēlējusies sniegt dažādus atvieglojumus un citas privilēģijas tām personām, pret kurām nacistiskais vai komunistiskais režīms ir vērsies vistiešāk. Šādā veidā privilēģēto personu loka noteikšana ir valsts politiska izšķiršanās, ņemot vērā valsts iespējas attiecīgās privilēģijas nodrošināt (*sk. Senāta 2015. gada 20. aprīļa rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKA-625/2015 8. punktu*). Pēc Senāta ieskata, politiski represētās personas statuss piešķirams nevis visām personām, kuras cietušas okupācijas varas rīcības rezultātā, bet gan vienīgi tām, kuru situācijas likumdevējs precīzi aptvēris ar vispārēju regulējumu (*sk. Senāta 2017. gada 18. maija rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKA-167/2017 4. punktu, 2015. gada 10. septembra sprieduma lietā Nr. SKA-132/2015 4. punktu, 2007. gada 2. jūlija spriedumu lietā Nr. SKA-290/2007 9. punktu*).

Tāpat arī, lemjot par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusa piešķiršanu, Senāts ir strikti balstījies uz likumā noteiktajiem kritērijiem, atzīstot, ka likuma “Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu” minētie kritēriji ir precīzi uzskaitīti un nav paplašināti tulkojami (*sk. Senāta 2020. gada 13. novembra spriedumu lietā SKA-1032/2020*).

Šīs lietas, kas nonākušas līdz izskatīšanai kasācijas instancē, liecina, ka ir pietiekami daudz personu, kuras gatavas pašas meklēt vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu un izmantot visas iespējas savas taisnības panākšanai. Tāpat var pieļaut, ka ir arī tādi cilvēki, kuri, zinot likuma regulējumu, nemaz nav vērsušies iestādē vai tiesā, vai kuriem nav pieticis spēka visam garajam tiesāšanās ceļam. Katram no viņiem noteikti ir savi

argumenti un pārliecība par savu taisnību, un katrs no viņiem ir pelnījis, lai viņa individuālais gadījums tiktu taisnīgi novērtēts.

Ir zināmi arī atsevišķi gadījumi, kad likums piemērots pēc tā mērķa un jēgas, nevis burta, un sasniegts individuāli taisnīgs risinājums (*sk. Daugavpils novada domes 2017. gada 9. marta lēmumu Nr. 216*). Šajā ziņā nozīmīgu atzinumu par likuma "Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu" piemērošanu sniegusi Tieslietu ministrija (*sk. Tieslietu ministrijas 2017. gada 20. janvāra vēstuli Valsts prezidenta kancelejai Nr. 1-12/198*). Tomēr kopumā problēma pastāv, un tai ir nepieciešams meklēt risinājumu.

## V

Par konkrētiem gadījumiem, kad būtu nepieciešams likumdevēja individuāls vērtējums konkrētai situācijai un, iespējams, attiecīgi arī likumdevēja lēmums, kas nodrošinātu individuālo taisnīgumu, vispirms jau liecina tās lietas, kur personas vērsušās tiesā, lai panāktu savu taisnību. Ar tām būtu nepieciešams rūpīgi iepazīties un izvērtēt, vai šādos gadījumos nav iespējama attiecīgā statusa piešķiršana.

Valsts prezidenta kancelejā personas ir vērsušās par šādiem gadījumiem, pievēršot uzmanību tādiem saviem individuāliem apstākļiem, kas atšķiras no likumā "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem" noteiktā (piemēram, bērna atstāšana bez vecāku gādības, bez mājokļa un iztikas līdzekļiem, piespiedu kārtā, izsūtot vecākus, personas pārvietošana no pastāvīgās dzīvesvietas ārpus Latvijas teritorijas uz PSRS attāliem apgabaliem, tai neievērojot likumā noteikto termiņu atgriešanās iespējām Latvijā, kā arī personas slēpšanās Latvijas teritorijā, tai zinot par iekļaušanu izsūtāmo personu sarakstā).

Savukārt par likuma „Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu” piemērošanu ir saņemti iesniegumi no personām, kuru nopelni nacionālajā pretošanās kustībā ir atzīti ar pietiekamiem pierādījumiem, bet kura nav notiesāta vai piespiedu kārtā nepamatoti ievietota ārstniecības iestādē, vai arī ir notiesāta par tādām darbībām, kas izslēdz šāda statusa piešķiršanu (piemēram, bandītisms).

Mani īpaši uztrauc tie gadījumi, kad Latvijas valsts ir piešķirusi kādai personai augstāko valsts apbalvojumu – Viestura ordeni – par sevišķiem nopelniem nacionālajā pretošanās kustībā, dalību nacionālajā pretošanās kustībā vai tās atbalstīšanu, bet šī persona nevar saņemt nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu, jo neatbilst likuma prasībām. Šādas nejēdzības likumdevējam vajadzētu ātri novērst, lai sekmētu vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu un neradītu cilvēkos neizpratni un papildus netaisnīguma sajūtu.

## C Par iespējamiem risinājumiem

### VI

Mani patiesi priecē Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas gatavība meklēt šādus risinājumus.

Varu pilnībā pievienoties komisijas sēdē izdarītajam secinājumam, ka šajā gadījumā jautājums nav tik daudz par likuma grozīšanu rūpēs par vispārējo taisnīgumu, cik nepieciešamību paredzēt individuālo taisnīgumu konkrētiem cilvēkiem viņu netipiskos dzīves gadījumos (*sk. 13. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 2021. gada 10. februāra sēdes protokolu Nr. 140 un attiecīgās sēdes audioierakstu*).

Līdz ar to aicinātu nevis tikai vispārēji grozīt likumus, bet rūpīgi izvērtēt konkrētu cilvēku gadījumus un lemt par viņiem individuāli. Latvijas konstitucionālajā sistēmā ir akceptētas likumdevēja tiesības ne tikai pieņemt likumus vispārējai situācijas regulēšanai, bet arī pašam tieši izlemt individuālus gadījumus (piemēram, atsevišķs likums par kādas personas atzīšanu par Latvijas pilsoni un Pilsonības likuma 13. pantā paredzētais Saeimas lēmums par uzņemšanu Latvijas pilsonībā par īpašiem nopelniem Latvijas labā).

Vēlos uzsvērt, ka šādam risinājumam vajadzētu attiekties uz visu trīs likumu darbības jomu, proti, tam jāparedz individuālo gadījumu risināšanas iespējas likuma "Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju", likuma "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem" un likuma "Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu" piemērošanas jomā.

### VII

Likumdevējam Latvijas konstitucionālajā sistēmā pastāv vairākas iespējas, kādā veidā pašam politiski izlemt individuālu gadījumu, paredzot tam taisnīgu risinājumu:

- a) atsevišķs Saeimas likums par konkrēto gadījumu;
- b) atsevišķs Saeimas lēmums, kurā individuālais gadījums uz likuma pamata izlemts;
- c) atsevišķs Saeimas komisijas lēmums, ar kuru atbilstoši likumam komisija izlēmusi individuālo gadījumu.

Likumdevējs var brīvi izšķirties par jebkuru no šiem risinājumiem, ņemot vērā efektivitātes, lietderības un tiesiskās paredzamības apsvērumus.

## VIII

Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā ir izskanējusi ideja par atsevišķa likuma pieņemšanu šādos gadījumos, pašam likumdevējam politiski novērtējot katru individuālo gadījumu un ar likumu piešķirot personai attiecīgo statusu, ja tam konstatējams pietiekams objektīvs pamats (*sk. 13. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 2021. gada 10. februāra sēdes protokolu Nr. 140 un attiecīgās sēdes audioierakstu*).

Tas ir tradicionāls Saeimas rīcībā esošs instruments tās gribas paušanai, un Saeima var pieņemt atsevišķus likumus par konkrētu situācijas novērtējumu (*sk. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2010. gada 18. janvāra viedokli "Par Saeimas apstiprinājuma nepieciešamību liela apjoma aizņēmumu saņemšanai" 50. punktu*).

Vēlos tomēr aicināt apsvērt arī citus pieejamos instrumentus Saeimas gribas paušanai.

Šādiem gadījumiem vairāk varētu būt piemērots Saeimas formāls lēmums, ja tāda pieņemšanu paredzētu konkrētā likumā (*sk. turpat 56. punktu un Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedumu lietā Nr. 03-05(99)*). Tas prasītu gan grozījumu izdarīšanu konkrētajos likumos, bet radītu pietiekamu tiesisko paredzamību un darītu zināmu sabiedrībai šādas iespējas pastāvēšanu (kā labs piemērs varētu būt minams Pilsoneības likuma 13. pants).

Diemžēl Latvijas konstitucionālajā sistēmā Saeimas komisijām pašām bieži netiek piešķirtas tiesības pieņemt formālus lēmumus (ar atsevišķiem izņēmumiem, kas paredzēti Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijai un Saeimas Eiropas lietu komisijai), bet tas, pēc mana ieskata, varētu būt vislabākais risinājums, ja likumdevējs to atbalstītu.

Aicinu izvērtēt iespējamus risinājumus un izvēlēties tādu no tiem, kas vislabāk ļautu nodrošināt individuālo taisnīgumu konkrētos gadījumos, tiesisko paredzamību un iespēju katram, uz kuru šāda kārtība varētu attiekties, darīt zināmus savus apsvērumus un saņemt to taisnīgu izvērtējumu.

## IX

Paturot prātā konkrētos iespējamus risinājumus, jāatzīst, ka jebkurš no tiem nodrošinās likumdevēja tiesības lemt par katru individuāli pieteikto personas gadījumu atsevišķi. Tas ļaus likumdevējam pašam politiski atbilstoši likuma mērķim un jēgai novērtēt katru konkrēto situāciju un paredzēt tai individuāli taisnīgu risinājumu.

Senāts atzinis, ka pat tiesa, izskatot pieteikumu par noteikta statusa piešķiršanu, nav ierobežota konstatēt attiecīgu juridisku faktu, noskaidrojot lietas apstākļus un novērtējot pierādījumus. Tiesa lietas izspriešanā nav

ierobežota ar tiem rakstveida pierādījumiem, kuri prasīti likumā (*sk. Senāta 2009. gada 18. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-273/2009 14. punktu*). Vēl jo vairāk pats likumdevējs būtu tiesīgs apsvērt katru konkrētu okupācijas režīma veikto represiju gadījumu vai personas īstenoto pretošanos okupācijas režīmiem, balstoties uz iesniegto pierādījumu klāstu un nepieciešamības gadījumā pieaicinot kompetentus lietpratējus viedokļa sniegšanai.

## X

Noslēgumā vēlos vēlreiz īpaši uzsvērt: ir augstu vērtējams, ka likumdevējs apzinās problēmas ar individuālā taisnīguma nodrošināšanu atsevišķos gadījumos pret atsevišķām personām, kuras rodas likuma “Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju”, likuma “Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” un likuma “Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu” piemērošanas jomā, un meklē tam piemērotus risinājumus.

Likumdevējam attiecīgie jautājumi kā tādi, kas ir būtiski mūsu valstij un sabiedrībai un sekmē vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu, būtu jārisina pašam, individuāli politiski izvērtējot katru konkrētu gadījumu un izlemjot to atbilstoši Satversmes un attiecīgo likumu mērķim un jēgai.

Šim mērķim likumdevējam vajadzētu izmantot tam pieejamos instrumentus, kas nodrošina individuālo taisnīgumu konkrētos gadījumos, neskarot likumu vispārējo regulējumu.

Valsts prezidents



Egils Levits